

ALLMÄN STUDIEHANDLEDNING

Till dig som lärare

En historia kan berättas på många olika sätt. Ibland berättas samma historia på flera olika vis – till exempel när en bok blir film, eller till och med tvärtom.

Den här studiehandledningen syftar till att du som lärare ska kunna arbeta med både boken och filmen. På så sätt får eleverna insikt i och förståelse för hur historier berättas, hur en författare respektive filmare arbetar för att få fram det de vill säga och hur budskap kommuniceras i såväl skriven text som i rörlig bild. Förhoppningsvis engageras elevernas intresse och läslusten stimuleras. Samtidigt tillägnar de sig ökad kunskap om hur såväl skriven text som rörlig bild fungerar som medier – hur vi kan tolka och analysera information och hur en historia byggs upp.

I dagens mediesamhälle överöses vi information, både genom bilder och text. Även om vi inte alltid är medvetna om det så påverkar informationen oss. Genom att lära sig analysera både text och (rörlig) bild blir eleverna mer medvetna, och får kunskap om hur information, berättelser och budskap kommuniceras. Denna kunskap är grundläggande för att tillägna sig, förstå och kunna förhålla sig kritiskt till information. Samtidigt stimuleras förmågor som fantasi och inlevelse, och förmågan att förstå och tolka symboler övas upp. I förlängningen erbjuder sådan kunskap till att självständigt kunna tolka information på ett analyserande sätt, vilket är en förutsättning för att kunna fatta självständiga beslut, samarbeta med andra och lösa problem.

I serien *Läs en film* finns ett antal studiehandledningar som är speciellt anpassade för en viss bok och en viss filmatisering av denna. Den här studiehandledningen är mer allmänt hållen, och ska kunna användas på vilken bok och filmatisering som helst. Varken denna studiehandledning eller de titelspecifika handledningar som ingår i serien ska dock ses som manualer eller facit – de ska istället fungera som inspiration, kunskapskälla och stöd för lärare som vill arbeta parallellt med bok och film. Du som lärare väljer själv vilka övningar du upplever som användbara, och kan själv

anpassa dem utefter vilka lärandebehov just dina elever har.

Fördelen med att arbeta med just film och rörlig bild är att många elever blir engagerade och stimuleras till lust att lära när de får arbeta med populärkultur och media, eftersom detta ofta knyter an till de tidigare erfarenheter, kunskaper och intressen många unga har i vårt alltmer medierade samhälle.

Längst bak i studiehandledningen hittar du tips på vidare läsning, fördjupningsmaterial för lärare och användbara böcker för den som vill arbeta kombinerat med litteratur- och mediepedagogik.

MIK – Medie- och informationskunnighet

I dagens mediesamhälle är det inte bara traditionell läsförståelse och avkodning av språkliga budskap som behövs för att fullt ut kunna tillgodogöra sig information. Att kunna förstå och tolka information som presenteras även i bild och rörlig bild blir allt viktigare. Precis som läsförståelse och tolkningen av skriven text behövs för att upprätthålla ett demokratiskt och jämlikt samhälle, behövs idag i stigande grad även kunskaper om hur olika mediala uttrycksformer kommunicerar budskap till sin publik. Här har skolan – liksom när det gäller läs- och skrivkunnighet – en viktig uppgift. Genom skolan ska elever utbildas och öva sig i att förstå, analysera och tolka den information som dagligen når oss genom en rad olika medieplattformar, på flera olika sätt. MIK, medie- och informationskunnighet, är ett begrepp som betecknar att förstå hur text, bild och rörlig bild fungerar och samverkar som betydelsebärande strukturer.

Filmkunnighet är en av de tolv bitar i MIK-begreppet som flera forskare och experter menar är nödvändiga för dagens och framtidens medborgare att behärska för att kunna delta i och bidra till det moderna mediesamhället. Övriga bitar är tv-kunnighet, reklamkunnighet, spelkunnighet, mediekunnighet, informationskunnighet, internetkunnighet, datorkunnighet, digital kunnighet, bibliotekskunnighet,

nyhetskunnighet samt yttrandefrihetskunnighet.

Att arbeta parallellt med bok och film är en bra början till att också förstå hur dessa olika bitar hänger ihop och förhåller sig till varandra.

Bok och film – när samma historia presenteras på olika sätt

Det finns flera anledningar till att böcker görs om till filmer (eller ibland tvärtom). En anledning kan vara att boken och filmen vill nå olika publik. Upplevelsen av att läsa en bok och att se en film skiljer sig också åt på flera punkter, även när filmen följer boken noggrant. Detta beror främst på att vi tolkar de två olika informationssystemen text respektive rörlig bild på olika sätt, eftersom de arbetar med olika medel för att framföra sitt budskap och "tala till" läsaren/tittaren.

Böcker kan vi läsa i vår egen takt, vi kan vila från läsningen ett tag och tänka efter och vi kan läsa om samma stycke flera gånger om vi behöver det för att förstå innebörden. En film däremot ser vi oftast från början till slut, utan paus.

Både böcker och filmer väcker känslor hos läsarna/publiken. Med en bok kan vi diskutera och bearbeta känslorna med andra under tiden vi läser. Detta är svårare att göra med en film, som mer direkt talar till flera av våra sinnen – den använder ju både ljud, musik, konkreta bilder med vinklar och klippning mellan bilder, samt tonläge och kroppsspråk hos karaktärerna. När vi läser en bok upplever vi ofta undermedvetet att historien redan har hänt – när vi ser film utspelar sig historien mer "här och nu", direkt framför våra ögon. Därför kan känslontryck från en film ibland kännas mer överväldigande.

Eftersom en bok och en film fungerar så olika går det inte att rakt av "översätta" en bok till filmmediet. Först måste berättelsen skrivas om i manusform så att den passar filmmediet. Om huvudpersonen i boken tänker mycket, måste hen förändras till att bli en talande och agerande person istället för tänkande. Miljöer

och personbeskrivningar måste uttryckas med annat än ord – i film har de omvandlats till scener, ljussättningar, ljud och musik som förmedlar stämningen och miljön.

En annan skillnad har med omfånget att göra. En manusförfattare har inte lika lång tid på sig att berätta sin historia som en skönlitterär författare. En film är oftast max två timmar lång, och därför måste mycket från boken strykas när den ska omvandlas till filmmanus.

Då historien i bok respektive film berättas på olika sätt, så räknas en filmatisering av en bok som ett självständigt konstnärligt verk. Detsamma gäller för det omvända förhållandet, när en film eller TV-serie skrivs om och ges ut i bokform.

Arbetsättet

När du analyserar berättelser – såväl böcker som filmer – tillsammans med eleverna, är det viktigt att tänka på att vi alla (både barn och vuxna) tar till oss en historia med hjälp av de erfarenheter vi gjort i livet. Vi lägger olika stor vikt vid olika saker när vi läser en bok eller ser en film. Därför finns det heller inget "rätt" eller "fel" när en analyserar berättelser – bara olika sätt att se på saker. Det är viktigt att du låter eleverna ha sina egna upplevelser och tankar, och att de får utgå från sina personliga erfarenheter i sitt analyserande.

Det kan finnas frågor som är känsliga för vissa elever. Du som pedagog känner dina elever bäst, och den kännedomen är viktig när du lägger upp arbetet. Undvik inte att prata om "svåra" saker som död, sjukdom, mobbing eller liknande – men tänk igenom hur du ska göra det och vilka fallgropar det kan finnas, samt hur du bäst kan vara ett stöd för samtliga elever när det gäller sådana frågor.

Att arbeta med boken

Det spelar oftast ingen roll om eleverna börjar med att läsa boken eller se filmen. För en del "lässvaga" elever kan det vara svårt att motivera dem att läsa boken efter att de har sett filmen – men det kan också vara tvärtom, att det blir lättare att läsa boken när de har sett filmen. Det går också bra att varva bok och film, till exempel genom att läsa delar av

boken, se klipp ur filmen eller börja med bitar ur boken, se filmen och sedan läsa klart boken. Det viktigaste är att du som pedagog har förberett dig genom att både läsa boken och se filmen, och tänka igenom hur du vill arbeta tillsammans med eleverna.

Om ni börjar med att läsa boken, låt eleverna rita en bild (utan att titta i boken) av skriva lite om något i historien som de reagerade på eller minns särskilt. När alla har gjort en bild/text kan ni prata om boken med utgångspunkt i elevernas bilder/texter. Låt alla få berätta om sin bild/text; hur de tänker och känner inför den händelse som de ritat av/ skrivit om.

Därefter kan ni diskutera boken på samma sätt som ni brukar när ni pratar om skönlitteratur i klassen. Böcker med tips på hur man pratar litteratur i klassrummet hittar du längst bak i handledningen.

Filmen

När ni har sett filmen tillsammans är det viktigt att det finns tid avsatt direkt efteråt att rita eller skriva kort om en scen från filmen direkt ur minnet. Låt eleverna få berätta om sina bilder/texter på samma sätt som de gjorde då de läst boken.

I slutet av handledningen finns några boktips om hur man kan diskutera film med elever.

Jämför bok med film

När eleverna har fått ta del av både bok och film i den utsträckning du planerat är det dags att jämföra de båda uttryckssätten.

Diskutera

- **Jämför elevernas bilder/texter om boken och om filmen. Varför valdes just den scenen/biten av berättelsen?**
- **Vilken scen var starkast i boken? Vilken scen var starkast i filmen? Låt eleverna motivera sina svar och diskutera vilka känslor och tankar som kom upp.**
- **Hittar eleverna något som skiljer sig åt mellan bok och film? Vad? Hur skiljer det sig åt? Varför?**
- **Finns det något i boken som inte finns med**

i filmen och tvärtom?

- **Vad tror eleverna att författaren tycker är viktigast i sin historia? Vad tror de att regissören tycker är viktigast i sin historia?**

Arbetsuppgifter

- **Hitta på egna, nya titlar till boken. Gör det samma för filmen. Arbeta enskilt eller i grupper. Om ni vill kan ni sedan rösta fram bästa förslagen.**
- **Gör egna bokomslag och/eller filmaffischer – arbeta med att rita, måla eller fotografera. Det går också bra att arbeta digitalt om ni har möjlighet. Arbeta enskilt eller i grupper.**

Dramaturgi

För att få en publik att lyssna till och engagera sig i en historia oavsett om man berättar den muntligt, skriver ned den eller filmar den – behövs mer än bara en bra historia. Den måste också berättas på ett sätt som gör att den blir intressant.

Alla författare till både böcker och filmmanus tänker noga igenom hur de vill berätta sin historia. De bestämmer vilken stämning den ska ha, hur den ska börja, vad som ska hända sen och hur den ska sluta. Det kallas för att arbeta med historiens dramaturgi.

Konflikten

Varje historia har en huvudkonflikt – en motsättning eller ett "problem" som måste lösas. Det är detta som får publiken att vilja veta hur det ska gå. Konflikten kan vara ett moraliskt dilemma, men det kan också vara något annat – till exempel att olika karaktärer/personer vill olika saker. Ofta handlar konflikten om mänskliga problem, känsloladdningar och relationer. Huvudkonflikten följer med genom hela berättelsen, ända tills den löses i slutet. Precis som i verkliga livet så finns det oftast inte bara en konflikt, utan även flera delkonflikter. Dessa dyker upp här och där i historien och behöver inte alltid vänta ända till slutet innan de löses. Delkonflikter gör att historien blir intressantare och mer trovärdig, eftersom de bidrar till att göra berättelsen mer komplex och låter oss lära känna karaktärerna/personerna bättre.

Början

För att läsare/publik ska bli intresserade av huvudkonflikten och vilja veta hur det går, så lägger författare och manusförfattaren ned mycket arbete på att presentera den på ett intresseväckande sätt. Det gäller att skapa nyfikenhet hos läsare/publik.

Men början ska också presentera huvudpersoner/-karaktärer och visa vilken ton historien har. Redan i början av en berättelse brukar vi som läsare/publik få reda på vilket slags berättelse vi kommer att få ta del av, ofta också var och när den utspelar sig. Är det en thriller från 2000-talet som utspelar sig på landsbygden eller är det ett drama från 1800-talets London? Eller kanske en komedi från 1960-talet?

Ofta börjar boken och filmen helt olika. En bok berättar om tankar och känslor med ord, och författaren kan med några få ord få spänningen att stiga. När samma sak berättas i en film måste tankar och känslor gestaltas visuellt i en eller flera scener. Ibland måste filmaren välja att visa en helt annan scen än den i boken, för att förklara den hen vill på ett enklare och mer filmiskt sätt.

Diskutera

- Hur började boken? Vilka förväntningar fick eleverna?
- Hur började filmen? Vad trodde eleverna att filmen skulle handla om när de sett början? Stämde det? Blev de nyfikna och ville se vidare?
- Varför började bok och film olika? Finns det något i bokens början som visas på ett annat sätt i filmen – till exempel en stämning som målas upp med hjälp av musik, ljudsättning, scenografi eller bildutsnitt?
- Låt eleverna diskutera i grupper vilken scen de skulle börja med om de själva gjorde en film av den här historien.
- Finns det någon detalj i bokens slut som också finns med i början? I filmen?

Arbetsuppgifter

- Låt eleverna individuellt skriva en egen början till boken.
- Arbeta i grupper eller enskilt och skriv ned

en spännande början på en egen historia.

- Arbeta i grupper eller enskilt med att tänka ut en scen som skulle vara spännande att börja en film med. Beskriv scenen och låt eventuellt eleverna associera fritt och muntligt hitta på vad som händer sen.

Huvudkonflikten – upptrappning av spänningen

När läsare/publik blivit nyfikna på historien vill de veta hur det ska gå. För att publiken ska behålla intresset kan inte konflikten lösas omedelbart, utan istället ges några små pusselbitar åt gången. Spänningen måste trappas upp i flera steg så att den gradvis blir allt starkare. När spänningen till sist är så stor att läsare/publik måste få veta hur det går, ger författaren eller manusförfattaren den sista pusselbiten. Huvudkonflikten löses och läsare/publik kan andas ut. En del historier slutar lyckligt andra olyckligt – men på något sätt måste vi få veta hur det går. Detta är det vanligaste sättet att bygga upp en historia på och en sådan historia kallas ofta vem vinner-historia. Men det finns andra dramaturgiska mönster också. Resan är ett annat sätt att berätta en historia på. En sådan historia har inte samma tydliga början och slut, och den behöver inte heller ha en huvudkonflikt som ska lösas. Även om resan inte är spännande på samma sätt som vem vinner-historien så finns det spänning på ett annat plan. Den kan vara lyrisk, eller kan det vara en berättarröst som förmedlar något till publiken och ger mer av en inre upplevelse än att läsare/publik vill få veta hur det går.

Diskutera

- Vilken är huvudkonflikten i boken och filmen? Hur förstår vi det som läsare/publik?
- I vilka scener trappas spänningen upp och förtätas?
- Går det som vi har väntat oss eller blir vi överraskade?
- Har bok och film samma slutscen? Om inte – vad skiljer slutet åt? Varför har regissören valt att sluta filmen som hen har gjort?

Arbetsuppgifter

- Både manusförfattare och författare till böcker tänker ofta igenom historien noga innan de skriver ned den på riktigt. Det är vanligt att arbeta med ett så kallat synopsis, där handlingen punktats ned i stora drag med några få meningar. Då ges en överblick över viktiga händelser och deras ordning i historien. Dela in klassen i grupper och låt hälften av grupperna tänka igenom handlingen i boken och punkta ned ett synopsis för den. Den andra hälften gör samma sak för filmen. Varje synopsis bör innehålla minst sju punkter.

Tiden för historien – när utspelar sig berättelsen?

Det är svårt att i en filmatisering av en bok följa förlagan exakt, och det beror på flera saker. En av dessa saker är tiden; i en bok kan författaren låta bli att berätta exakt när något händer. I filmen måste tiden bestämmas helt och hållet. Bilderna visar vilken tid det handlar om. Eftersom bilar, hus, kläder och frisyrer inte behöver beskrivas i en bok, men blir synliga i en film, får vi som publik alltid ett intryck av vilken tidsepok det rör sig om. På samma sätt kan ljuset, naturens skiftningar och människors åldrande visas direkt i bild på film, och vi förstår därför hur lång tid som har förflutit. I en bok kan tiden också beskrivas exakt, men då med ord, och om författaren vill kan behöver tiden inte anges lika exakt. En saga kan till exempel berättas på samma sätt oavsett om den hände för 50 eller 1000 år sedan. Men namn, språk och handling berättar oftast en del ändå.

Diskutera

- När utspelar sig handlingen i boken? Hur vet vi det?
- Hur berättar filmen för oss om när historien utspelar sig?
- Hur ser vi i boken att tiden går? Försök hitta exempel i boken på hur man förstår att tiden går utan att det står klart uttryckt i texten att en tid har passerat.
- Hur gestaltas sådana "tidshopp" i filmen?

Arbetsuppgifter

- Låt eleverna i mindre grupper eller enskilt beskriva en scen som skulle passa i en film och som berättar när i tiden den utspelar sig. Hur kan det berättas?

Huvudpersonen/huvudkaraktären

Både i bok och film finns det någon som berättar historien. Oftast är berättarrösten starkare i boken, oavsett om den är skriven i jag-form eller i tredje person. Författarens egen röst "hörs" i språkets ton och rytm. I en film är det inte alltid lika tydligt, men om man tittar noggrant på filmen så kan man upptäcka att den oftast "tar någons parti" eller berättar utifrån en karaktärs perspektiv. Den som för historien vidare och är mest central för berättelsen kallas i en bok för huvudperson och i en film för huvudkaraktär. Som läsare/publik kan vi identifiera oss med huvudpersonen/-karaktären – det betyder inte att vi "blir" den personen, men att vi får inblick i och tillgång till den personens upplevelser och känslor. Huvudpersonen/-karaktären finns oftast med redan från första scenen i boken och filmen. Först vet vi inte så mycket om hen, men när vi kommit en bit in i historien i boken eller filmen så förstår vi mer om hur hen känner sig – vi blir mer en del av hen och förstår varför hen känner och handlar som hen gör.

För att denna identifikation ska ske visas huvudpersonens/-karaktärens allt mer ju längre in i handlingen vi kommer. I boken kan författaren med ord beskriva hur huvudpersonen fungerar, tänker och känner. Manusförfattaren måste istället visa i filmscener hur personen handlar. För att en person ska bli trovärdig kan författaren inte bara visa de bästa sidorna, utan även de dåliga. På så sätt blir personen/karaktären fullständig och komplex, precis som en levande människa som har både bra och dåliga sidor.

Diskutera

- Finns det en eller flera huvudkaraktärer i filmen? En eller flera huvudpersoner i boken?
- Vem/vilka är den/dem, i bok respektive film?
- Hur förstår vi vem/vilka det är?

- Hur presenteras huvudpersonen i boken? Hur möter vi huvudkaraktären i filmen? Berätta om scenen och jämför upplevelser av hur huvudpersonen/-karaktären verkade vid första mötet.
- Finns det skillnader mellan huvudpersonen i boken och huvudkaraktären i filmen? Vilka?

Arbetsuppgifter

- Låt varje elev göra tre bilder på huvudpersonen i boken. Ett porträtt (närbild på ansiktet), en halvbild (där ansikte och halva kroppen syns) och en helbild (där personen syns i helfigur). Hur kan man i bilden berätta för den som ska se den att detta är bokens huvudperson?
- Arbeta med klichéer och fördomar. Jobba i små grupper och hitta på egna huvudpersoner utifrån adjektiv som buse, skötsam, tråkmåns etc. Ge varje figur ett hem, en familj och en hobby. Byt sedan miljöer på personerna och diskutera vad som händer då – hur uppfattar vi busen om vi placerar hen i tråkmånsens miljö? Vem säger klichéerna mest om – busar och tråkmånsar i allmänhet, eller författaren som skrivit om dem och hens uppfattning om världen?
- Låt varje elev hitta på en figur och beskriva den med två synintryck, ett ljud den gör, en lukt och en känsla som figuren förmedlar. Skriv kort i några få meningar.

Bipersoner/biroller

I både de flesta böcker och filmer finns det många personer med i handlingen. I en bok kallas de för bipersoner, och i en film kallas de biroller.

En del personer dyker bara upp som hastigast, medan andra är viktigare. Förutom huvudpersonen/-karaktären finns ofta vad man i film kallar för en drivande karaktär. Den drivande karaktären är den som får huvudkaraktären att handla. Hen kan vara det största hindret för att huvudkaraktären ska "nå sitt mål", kanske till och med en fiende till denna. Den drivande karaktären driver tillsammans med huvudkaraktären konflikten ända tills filmens slut. Regissören till en film måste bestämma precis hur personerna ska se ut, hur gamla de är och hur de ska bete sig. Eftersom de visas i bild

och ljud så ser alla i publiken samma personer på filmduken, och hör samma röster. I en bok däremot gör varje läsare sig sin egen inre bild av personerna.

Om en författare beskrev alla detaljer om en person i en bok skulle det bli tråkigt att läsa. Istället väljs några viktiga detaljer ut. Som författare kan man överdriva och beskriva en person med liknelser, men detta fungerar inte i en film. I filmen måste personerna framstå som realistiska om vi ska tro på dem.

Diskutera

- Hur skiljer sig personerna i boken från personerna i filmen? Hur är de lika?
- Vilka är huvudpersonens/-karaktärens goda sidor? Vilka är de dåliga?
- Vem är den drivande karaktären i filmen? Hur förstår vi det?
- Varför har regissören valt att karaktärerna i filmen ska se ut som de gör?

Arbetsuppgifter

- Låt varje elev välja en scen från filmen och rita eller skriva om scenen, men sätta sig själv i huvudrollen.
- Arbeta i grupper eller enskilt och välj ett stycke i boken där personer beskrivs (t ex deras frisyr eller kläder). Byt ut deras attribut så att de får t ex kläder som man inte alls kan tänka sig.
- Arbeta i grupper eller enskilt och låt eleverna välja en biperson eller biroll som de skriver en kort karaktärsbeskrivning av – tre till fem ord som "fångar" vem hen är.

Miljön

Både i böcker och filmer är miljön viktig. Den talar om för läsaren/publiken hur det ser ut, vilken stämning det är och när och var historien utspelar sig.

Om miljöbeskrivningen är slarvigt gjord kan hela historien kännas hafsigt och det blir svårt att tro på den. Om en berättelse utspelar sig på 1950-talet kan det inte helt plötsligt komma en modern bil farande. Inte heller kan exempelvis en mobiltelefon användas.

Då förstår läsarna/publiken att det är något som inte stämmer.

I boken behöver miljön, liksom personerna, inte vara exakt beskriven – det räcker om författaren väljer ut några viktiga delar. Miljöer upplevs med alla sinnen, och därför beskriver författare ibland lukter, ljud och hur saker känns. I en film visas miljön exakt som den ser ut, och publiken hör hur alla ljud låter. Däremot kan filmer inte beskriva lukter, och därför måste regissören skapa bilder och ljud av miljön som får publiken att locka fram lukter ur fantasin.

Diskutera

- Vad skiljer bokens och filmens miljöer åt? Hur är de lika?
- Vilka lukter kunde eleverna föreställa sig när de läste boken? När de såg filmen?
- Berättar miljön i något som inte sägs uttryckligen i boken och/eller filmen?
- Hur tror eleverna att historien skulle blivit om den utspelat sig i en helt annan tid? Hur hade miljön sett ut då? Hade det fungerat? Varför/varför inte?
- Vad händer om huvudpersonen/-karaktären placeras i en helt annan miljö (t ex i ett fattigare område, i ett annat land etc)? Hur skulle historien bli då?

Arbetsuppgifter

- Låt eleverna enskilt skriva om en miljö de hittar på (sitt eget rum, ett torg, skolmatsalen etc). Skriv om platsen genom att ha med två synintryck, ett ljud, en doft och en känsla. Skriv bara några få meningar.

Dialogen

För att personerna i en historia ska kännas levande tänker författaren noga igenom hur de pratar. Både i böcker och filmer talar karaktärerna, men det är stor skillnad på hur en litterär författare och en manusförfattare arbetar med dialogen.

I en film hör publiken hur det låter när personerna pratar; de kan staka sig eller harkla sig utan att det gör något, så länge det stämmer överens med rollfiguren. Det viktiga är att publiken får en känsla för vem personen

är. Exempelvis pratar ju en tonåring annorlunda än en gammal dam.

I en film kan personerna också prata nästan hela tiden, eftersom nästan allt som ska berättas med språk berättas genom replikerna.

En bok däremot kan inte enbart bestå av dialog. Vardagligt tal, som hälsningar och korta meningsutbyten, blir för tråkiga att läsa i längden och tillför inte historien något. Oftast består en bok av maximalt en tredjedel dialog. Mellan replikerna fyller många författare ut pratet med beskrivningar av vad personerna gör och hur de ser ut eller vad som händer runt omkring dem när de pratar.

Men dialogen har en mening i både bok och film. Både författare och manusförfattare använder sig av dialogen för att föra handlingen vidare, för att visa hur personerna är och vad de tycker om eller ogillar. Dialogen används också för att informera läsaren/tittaren om något.

I en film kan manusförfattaren även använda sig av tystnaden. En person kan få göra en gest eller utföra en handling som säger mer än om hen hade pratat. Tvärtom kan också personen tala mycket i vissa partier, utan att egentligen säga någonting – det blir som att prata på för att dölja något, eller som att det är svårt att få fram det man egentligen vill säga. Detta brukar kallas för "knäckebrödsprat".

Diskutera

- Pratar personerna likadant i boken som i filmen?
- Finns det repliker i filmen som manusförfattaren använt för att berätta för publiken vad som ska hända, eller vad som har hänt?
- Finns det några sådana repliker i boken?
- Skulle huvudkaraktären uppfattas annorlunda om hen pratade med en helt annan dialekt?
- Gick det att "höra" personernas röster i ert eget huvud när ni läste boken?

Arbetsuppgifter

- Låt eleverna individuellt eller i små grupper skriva en kort dialog mellan två karaktärer i filmen. De ska även skriva hur karaktärerna

ser ut och vad de gör medan de pratar.

- Klipp ut bilder på personer i olika situationer ur tidningar. Gör ett collage av bilderna på ett stort papper och skriv pratbubblor.
- Arbeta individuellt eller i små grupper och rita en seriestripp med två eller tre karaktärer. Skriv ovanför eller i pratbubblor vad de säger.

Undertexter

För att förstärka och fördjupa dialogen använder sig många författare av undertexter. Det kan vara ett sätt att säga något utan att bli övertydlig. Det skapar också komplexitet hos karaktärerna och ger läsaren/tittaren ett visst tolkningsutrymme. Undertexter är när en person/karaktär säger en sak, men egentligen menar något helt annat.

I film kan man arbeta med undertexter på många olika sätt. Bland annat kan en karaktärs kroppsspråk visa att hen inte menar vad hen säger.

I böcker förekommer undertexter, men de är mycket vanligare i filmer. I en bok kan ju författaren beskriva vad personerna tänker, känner och tycker. I filmen måste detta istället visas i bild.

Diskutera

- Hur förstår man huvudkaraktärens tankar i filmen? Hur har regissören gjort för att publiken ska förstå vad karaktären tänker?
- Hur vet vi vad personerna tänker i boken? Hitta några exempel där deras tankar beskrivs eller gestaltas.
- Hur kan något beskrivas utan att ett enda ord sägs? Kan ni hitta scener i filmen där ingen säger något, men man ändå förstår precis vad som har hänt?

Arbetsuppgifter

- Låt eleverna jobba individuellt eller i små grupper och tänka ut en kort historia eller händelse. Denna ska visas i fem ritade bilder, utan att använda ord.

Stämningen

Stämningen är viktig för att en historia ska kännas intressant och levande. Genom

stämningen kan författaren få fram en stor del av budskapet som hen vill förmedla.

I en bok skapas stämning med miljöbeskrivningar som visar både hur det ser ut där historien utspelar sig, hur det luktar och vilka ljud som finns. Stämningen säger även något om de känslor som karaktärerna har.

Själva språket i sig kan också ge uttryck för olika stämningar. För att skapa en känsla av snabbhet och spänning hos läsaren kan författaren skriva korta meningar och rappa replikskiften. Långa, eftertänksamma meningar skapar istället mer poetiska stämningar och ger läsaren utrymme att associera.

Ibland är tonen i en bok så stark att man kan höra författarens röst; exempelvis är många av Astrid Lindgrens böcker skrivna så att läsaren med sitt inre öra kan höra henne berätta. Stämningen i en historia måste stämma överens med historiens konflikt.

Manusförfattaren kan också välja att ta med stämningsskapande miljöer. Vackra naturbilder kan locka fram en poetisk, drömsk känsla hos publiken, en mörk vindskammare kan inge en känsla av smygande skräck, ett blåvitt snölandskap kan få publiken att uppleva känslan av kyla.

Regissören kan också påverka stämningen; genom att använda rytmen i bildklipp och byte av bildvinklar och utsnitt kan stämningen förhöjas eller dämpas. Långa klipp ger ett mer stämmningsfullt intryck, eftersom publiken då kan "smälta" informationen i bilden.

Bildutsnittet säger också en hel del. Exempelvis används närbilder för att förstärka känslor och tankar hos en karaktär, eftersom ansiktet och ögonen ofta speglar hur karaktären upplever något. Halvbilder (som visar karaktärerna till midjan ungefär) används för att berätta om vilken relation karaktärerna har till varandra. Översiktsbilder eller totalbilder (bilder på långt håll) kan inte bara användas till att visa hela miljöer, utan påverkar också upplevelsen av stämningen. En totalbild som får ligga kvar länge utan att klippas ger en känsla av stillhet och väntan.

I film används naturligtvis också musik och ljud för att förstärka den stämning som visas i bild.

Diskutera

- Vilken känsla tycker ni att boken förmedlar? Vilken känsla hade ni när filmen var slut?
- Välj en scen i boken som har en stark stämning (kärlek, skräck, rolig osv) och jämför den med samma scen i filmen. Är stämningarna lika? Om inte, hur skiljer de sig åt? Hur har regissören gjort för att skapa stämningen i filmen? Hur har bokens författare gjort?
- Hur beskrivs känslor i boken? Välj en scen där huvudpersonen är arg/ledsen/rädd och diskutera hur en är skriven. Kan vi sätta oss in i hur personen känner?
- Hur gestaltas känslor i filmen? Välj en scen där en eller flera känslor visas tydligt och diskutera bildutsnittet. Titta också på karaktärens gester, kroppsspråk och ansiktsuttryck, samt lyssna på ljud och musik.
- Visas känslorna tydligast i bok eller film? Varför?

Arbetsuppgifter

- Låt varje elev välja ett musikstycke som hen får en speciell känsla av. Spela upp en bit av stycket och prata om vilka känslor det väcker och varför.
- Låt eleverna hitta på en historia som passar till musikstycket. Skriv ned historien i stolpar och berätta för varandra.

Symboler

En historia berättas inte alltid rakt upp och ned. De flesta författare använder sig ibland av symboler för att levandegöra det hen vill säga. Symbolerna får läsaren/publiken att tänka till och använda sin egen fantasi och erfarenhet. På så vis blir läsaren/publiken medskapare till historien, och den når fram med ett personligt tilltal till varje individ. Symboler kan vara väldigt olika; de kan handla om färger, naturfenomen eller fysiska ting. Naturfenomen som vatten används ofta för att symbolisera olika stämningar i historien och i karaktärernas inre. Färger kan symbolisera attityder, värderingar och personlighet; röda färger ger ofta ett intryck av energi, medan grå och mörka färgskalor ofta symboliserar tristess eller sorg. En öde gata eller park ger intryck av en karaktärs känsla av ensamhet

eller tomhet.

Genom att använda symbolik kan läsaren/publiken ta till sig personerna i boken eller filmen på ett djupare plan.

Diskutera

- Finns det några symboler i boken? I filmen? Vilka?
- Hur kan symbolernas betydelse uppfattas? Är de tydliga eller är det svårt att förstå att de är just symboler?
- Använder sig bok och film av samma symboler?

Arbetsuppgifter

- Låt varje elev välja en person ur filmen/boken och rita en bild av ett landskap som karaktäriserar hur den personen är.

Metaforer

Metaforer (bilder eller liknelser) är också ett sätt för en författare att berätta om något på ett djupare plan, utan att skriva det rakt ut. Även i dagligt tal använder vi oss av metaforer, exempelvis i ordet "jättestor", där "jätte" är en bild som förstärker ordet "stor". Uttryck som "det regnar småspik" är också metaforer som genom en språklig bild fördjupar vår förståelse för hur regnet smattrar ettrigt mot marken. Regn är en vanlig metafor i filmer, som ofta står för sorg eller tristess.

Metaforer används för att förstärka något man vill säga genom att byta ut ord mot en bild. På det sättet blir texten i en bok eller scenen i en film inte lika tydlig – istället får publiken använda sin fantasi och associationsförmåga. En övertydlig text eller film upplevs som tråkig och "klumpig" i sin gestaltning. Metaforer används också ibland för att förklara något som är svårt att förstå.

Diskutera

- Finns det några metaforer i boken? Vilka? Vad står de för?
- Hur har filmens regissör översatt dem till filmspråk?

Arbetsuppgifter

- **Arbeta i små grupper med att hitta på två metaforer. Hur skulle de kunna översättas till filmspråk?**

Uppgifter att arbeta vidare med

Om ni vill arbeta vidare mer kreativt så följer här några förslag på övningar:

- **Låt eleverna hitta på en egen filmhistoria. Arbeta i mindre grupper med att skriva ett manus. Begränsa genom att bara låta historien sträcka sig över ett dygn och innehålla högst fem karaktärer.**
- **Låt eleverna göra en egen radioteater. Arbeta i mindre grupper och skriv ett eget manus, eller arbeta utifrån en bok. Fundera på vilka ljudeffekter som kan ersätta en berättarröst och förstärka handlingen. Spela in med hjälp av iPad, dator eller mobiltelefon.**
- **Gör egna bokomslag till boken ni har läst. Rita, måla, fotografera eller gör collage. Detta kan med fördel göras individuellt.**
- **Gör egna filmaffischer, individuellt eller i smågrupper. Rita, måla, fotografera eller gör collage.**
- **Filma sketcher/roliga historier. Låt eleverna arbeta i små grupper och gestalta en skämthistoria. Filma med telefon, iPad eller kamera och ha en filmvisning i klassen.**
- **Använd bilder som eleverna ritat utifrån boken ni läst, och låt dem i små grupper göra en ny historia till bilderna.**

Lästips

Vill du som pedagog fördjupa din kunskap om litteratur och boksamtal, samt om filmanalys och filmskapande, så följer här tips på böcker som kan vara användbara:

Böcker inom oss. Om boksamtal, Aidan Chambers, Rabén & Sjögren, 1998.

På tal om böcker. Om bokprat och boksamtal i skola och bibliotek, BTJ:s förlag, 2005.

Medie- och informationskunnighet i nätverksamhället. Skolan och demokratin, Ulla Carlsson, Nordicom, 2013.

Introduktion till filmpedagogik, Malena Janson (red.), Gleerups, 2014.

Reklamfilmens fantastiska värld (+DVD), Fredrik och Johan Holmberg, Konsumentverket, 2003.

Att skriva för film, Kjell Sundstedt, Ordfront, 1999.

Berätta och förför med film, Tine Breum, Alfabeta, 1996.

Medieresor, om medier för pedagoger, Cecilia Boesson och Kristin Olsson, UR, 2004.

Länkar

www.sfi.se/filmiskolan

Svenska Filminstitutets webbplats. Här kan handledningar till hundratals filmer laddas ned gratis.

www.filmomediepedagogik.se

Nationellt nätverk för film- och mediepedagogik. Här finns tips på artiklar, utbildningar, filmhandledningar och mycket mer.

www.filmarkivet.se

Svenskt filmarkiv med filmer och filmklipp ur den hundraåriga svenska filmhistorien. Här kan man se framförallt kort-, dokumentär-, journal- och reklamfilm.

Ordlista

Anslag – första scenen i filmen som väcker publikens nyfikenhet, presenterar huvudkaraktären och antyder vilken typ av historia det är. I en bok kallas detta inledning.

Avtoning – slutet av filmen då huvudkonflikten är löst och de sista frågorna ställs eller besvaras. I en bok kallas detta slutet.

Berättargrepp – de medel som används för att berätta historien. I en bok kan berättargreppet vara om man skriver i första, andra eller tredje person. Ett annat berättargrepp kan vara att ha parallella historier. Till filmiska berättargrepp hör hur bilderna, ljuset och ljudet används.

Bipersoner – personer som är med i boken men inte är huvudpersoner.

Biroller – karaktärer som är med i filmen men inte är huvudkaraktärer.

Delkonflikter – konflikter i historien som kan börja och avslutas under historiens gång och inte behöver vänta på upplösning till slutet.

Dialog – Pråtet i boken eller filmen.

Dramaturgi – sättet på vilket författaren/manusförfattaren väljer att berätta historien; hur den börjar, vad som händer och hur den slutar.

Drivande karaktär – huvudpersonens/-karaktärens främsta motpart, som sätter igång konflikten och tillsammans med huvudpersonen/-karaktären driver den ända till historiens slut.

Författare – den som skrivit en bok. Den som skrivit manus till en film kallas för manusförfattare.

Huvudkaraktär – filmens huvudperson som publiken identifierar sig med.

Huvudkonflikt – den motsättning i historien som är viktigast och kring vilken handlingen är uppbyggd. Måste lösas innan berättelsens slut.

Huvudperson – bokens huvudperson vars historia läsaren får följa.

Metafor – bild eller liknelse som förstärker eller gestaltar budskapet.

Regissör – den som är helhetsansvarig för filmens slutresultat. Regissören instruerar skådespelarna, filmfotograferna och alla andra som arbetar med filmen.

Replik – yttrande eller utsaga av en person i en bok eller en film.

Scen – del av bok eller film som hänger ihop i tid och rum.

Symbol – bild som förstärker historien och representerar något viktigt. En bro kan exempelvis symbolisera avstånd.

Synopsis – kortfattat, översiktligt sammandrag av historien till en bok eller film.

Undertext – när någon säger en sak men menar en annan. Ironi är exempelvis en form av undertext.

Upptäppning – när konflikten i en filmhistoria blir större och spänningen tätar.

regiongavleborg.se/lasenfilm